

ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА ЙОГО НАУКОВЕ І ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблемних питань доктринального визначення поняття кримінального процесу.

В роботі в генезисному аспекті здійснено порівняльно-правовий аналіз визначення понять «кримінальний процес», «кримінальне судочинство», «кримінальне провадження» в правових актах та в наукових доктринах західних країн і України.

Обґрунтовано, що поняття кримінального процесу слід вживати в чотирьох значеннях: як галузі права, як галузі науки, як окремого виду юридичної діяльності, як навчальної дисципліни.

Кримінальний процес як самостійна галузь публічного права є сукупністю закріплених Конституцією України, чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КПК та іншими законами України, правових норм, які регулюють правові відносини між учасниками кримінального провадження.

Кримінальний процес як самостійна галузь юридичної науки, вивчає кримінальні процесуальні відносини, що виникають у зв'язку кримінальним провадженням й становить систему понять, уявлень, поглядів, ідей, концепцій, доктрин, теорій, що розкривають сутність кримінального процесу, закономірності його виникнення, функціонування та розвитку.

Кримінальний процес як самостійний вид юридичної діяльності сторін кримінального провадження (обвинувачення і захисту), суду й інших суб'єктів кримінального процесу, врегульованої кримінальним процесуальним правом, полягає у з'ясуванні обставин кримінального правопорушення, ухвалення процесуальних рішень та вирішенні процесуальних питань, пов'язаних із їх виконанням з метою вирішення конфлікту, що виник у зв'язку вчиненням цього правопорушення.

Доводиться необхідність для посилення змагальних засад досудового розслідування поступового впровадження на цій стадії кримінального провадження адвокатського досудового інституту.

Кримінальний процес як навчальна дисципліна вивчається у вищих навчальних закладах юридичного профілю для підготовки юристів різної спеціалізації. Її предметом є кримінальна процесуальна наука, кримінальне процесуальне законодавство та практика його застосування.

Обґрунтовується, що доктринальне визначення поняття кримінального процесу в наведених чотирьох значеннях як вихідної фундаментальної доктринальної категорії понятійного апарату кримінальної процесуальної науки має наукове та практичне значення, а також розкривається зміст цих значень.

Ключові слова: кримінальний процес, кримінальне судочинство, кримінальне провадження, кримінальна процесуальна наука, кримінальне процесуальне законодавство.

Постановка проблеми. Поняття кримінального процесу є основоположною фундаментальною категорією для науки кримінального процесу, для законотворчої діяльності, для усіх практиків у сфері кримінальної юстиції, для підготовки студентів-юристів як за спеціалізацією «кримінальний процес», так і за іншими спеціалізаціями у сфері кримінальної юстиції та державної безпеки, пов'язаними з кримінальним процесом: кримінальне право і криминологія, криміналістика, судова експертиза, оперативно-розшукова діяльність, контррозвідувальна діяльність.

Водночас, незважаючи на те, що з часу прийняття чинного КПК України (13 квітня 2012 року, набрав чинності 20 листопада 2012 року)¹ пройшло вже майже 10 років, у багатьох сучасних підручниках, навчальних посібниках з кримінального процесу та у наукових працях окремими авторами продовжують даватися такі визначення поняття кримінального процесу, які не відповідають сутності сучасного кримінального процесу України, який визначений чинним КПК України 2012 року. А окремі автори не вказують у якому контексті ними дається визначення кримінального процесу: чи як галузі права, чи як науки, чи як окремого виду юридичної діяльності, чи як навчальної дисципліни, які є за змістом різними доктринальними, науковими і правими категоріями.

Зазначене негативно позначається на наукових дослідженнях різних проблемних питань у сфері кримінального процесу та в інших галузях наук, взаємопов'язаних з наукою кримінального процесу, а також на якості викладання курсу кримінального процесу у закладах вищої освіти України та на правозастосовній діяльності, що актуалізує необхідність дослідження проблеми визначення поняття кримінального процесу як вихідної фундаментальної доктринальної

категорії, що має наукове і практичне значення.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Значний внесок у розробку доктринального поняття кримінального процесу зробили сучасні вітчизняні вчені Ю.П. Аленін, С.А. Альперт, І.І. Гловюк, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, В.В. Вапнярчук, А.Я. Дубинський, О.В. Капліна, Є.Г. Коваленко, О.П. Кучинська, Л.М. Лобойко, В.Т. Нор, М.М. Михеєнко, В.О. Попелюшко, Д.Б. Сергєєва, В.М. Тертишник, В.М. Трофименко, Л.Д. Удалова, Ю.В. Циганюк, Р.М. Шехавцов, О.Г. Шило та ін., а також зарубіжні вчені-процесуалісти, зокрема: Вернер Бойльке, Томас Верель, Міхаель Гегманн, Мирей Дельмас-Марті, Ендрю Ешворт, Пол Крейг, Кріс Матіас, Карл Петерс, Жан Прадель, Мікеле-Лор Рассат, Майкл Редмейн, Седрік Рібейр, Гільдас Руссель, Марлін Хегер, Михайло Хегманн, Мюнстер, Фрідріх-Крістіан Шредер та ін.

Слід відзначити особливу роль в розробці сучасного доктринального поняття кримінального процесу представників вітчизняної та зарубіжної кримінальної процесуальної науки XIX–XX століть Ієремія Бентама, С.І. Вікторського, Л.Є. Владімірова, Джозефа фон Вюрта, М.М. Гродзинського, О.А. Квачевського, О.С. Ликошина, М.М. Полянського, В.К. Случевського, В.Д. Спасовича, І.Я. Фойницького, які заклали теоретичне підґрунтя для формування змального кримінального процесу на засадах верховенства права та формування його основних доктринальних положень і понять, у тому числі й поняття кримінального процесу.

Незважаючи на те, що чинним КПК України 2012 року, який вніс суттєві зміни у вітчизняну модель (тип, форму) змішаного, кримінального процесу і який діє вже майже 10 років, в працях окремих сучасних вище вказаних та ін-

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>> дата звернення 05.06.2021.

ших авторів при визначенні поняття сучасного кримінального процесу, ці зміни не у повній мірі враховується при визначенні поняття кримінального процесу як доктринальної категорії. При визначенні поняття кримінального процесу окремими сучасними авторами не вказувалося в якому контексті ними дається це визначення: чи як науки, чи як галузі права, чи як практичної діяльності чи як навчальної дисципліни, які за своєю сутністю, як загалом відомо, є різними категоріями, а тому кожній із вказаних категорій мають кореспондуватися і їх власні визначення. Особливо це є важливим та принциповим при розкритті відповідної теми курсу з кримінального процесу України для студентів, курсантів, аспірантів, слухачів відповідних курсів підвищення кваліфікації, а також тем інших дисциплін. Слід звернути особливу увагу не те, що нерозуміння поняття та сутності сучасного вітчизняного кримінального процесу розробниками його норм призводить до неякісного кримінального процесуального законодавства, які потребують подальших його змін та доповнень, порушує принцип його сталості, що негативного позначається на правозастосовній діяльності. Нерозуміння поняття та сутності сучасного вітчизняного кримінального процесу практиками – до судово-слідчих помилок, до порушення прав і свобод учасників кримінального провадження, до недосягнення мети кримінального судочинства та не досягнення його мети й виконання його завдань, визначених ст. 2 КПК України, до порушення прав та свобод людини.

Метою статті є системно-порівняльний аналіз понять кримінального процесу у наукових доктринах та в початковій літературі вітчизняних й зарубіжних авторів і на підставі його результатів обґрунтування авторського визначення поняття кримінального процесу як науки, як галузі права й законодавства, як діяльності і як навчальної дисципліни, яке б відповідало б сучасній моделі

(форми, типу) вітчизняної кримінального процесу та віддзеркалювало б основні положення чинного КПК України й сприяло б його вдосконаленню.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Кримінальний процес як самостійна галузь науки потребує не лише доктринальної розробки та формулювання й обґрунтування її вихідних теоретичних положень, а й ґрунтовної наукової розробки її категоріально-понятійного апарату, якій би відображав його предметний зміст і, передусім, – поняття кримінального процесу як вихідної основоположної фундаментальної доктринальної категорії, яка має наукове і практичне значення.

Правильне визначення поняття кримінального процесу як вихідної основоположної фундаментальної доктринальної категорії, яка б відображала сутність кримінального провадження, визначеного чинним КПК України, потребує в межах обсягу цієї статті короткого висвітлення генезису кримінального процесу, який привів до формування чинної моделі (форми, типу) вітчизняного кримінального процесу, визначеної чинним КПК України 2012 р. і, безперечно, вплинув на доктринальне формулювання поняття кримінального процесу сучасними вітчизняними правниками.

Слід зазначити, що кримінальний процес зародився в стародавні часи на теренах багатьох тодішніх держав, яких вже немає на сучасній карті світу, в тому числі й на територіях сучасної України, і пройшов певну еволюцію та мав свої особливості в різні часи становлення й розвитку державності при автократіях та демократіях, в часи релігійних та політичних репресій, у тому числі й на територіях нинішньої України. Свої особливості кримінальний процес мав у Руській державі, у Великому князівстві Литовському, в Українській гетьманській державі (Війську Запорозькому), в Австрійській, Австро-Угорській і Російській імперіях, до яких входили сучасні території України. Ці особливос-

ті досліджувалися вітчизняними правниками¹ і є предметом окремих подальших наукових пошуків.

Серед базових кримінальних процесуальних джерел, які вплинули на загальний розвиток кримінального процесуального законодавства багатьох країн світу і, зокрема й на чинний КПК України 2012 р., та на розвиток світових кримінальних процесуальних доктрин, слід вказати Кримінальний процесуальний кодекс Франції 1808 р.² (кодекс Наполеона), який став наслідком Великої французької революції 1789–1794 рр., наполеонівської кодифікації основних галузей права, включаючи кримінальний процес, компромісом між традиційними концепціями, які панували в законодавстві і наукових правових доктринах монаршої Франції, та спробами докорінно реформувати французький розшуковий процес в змагальний, що відповідало засядам соціально-економічного життя тодішньої Франції XIX століття³.

Кодекс Франції 1808 р. є результатом тривалого історичного розвитку та послі-

дової творчої діяльності судів, поліції, адвокатура, прокуратури, а також науковців. В створенні цього Кодексу приймали участь найкращі правники Франції того часу, тому його цілісна і повна система норм з точки зору змістовності та технічної досконалості є неперевершеною досі КПК Франції 1808 р. запровадив змішану модель кримінального прокусу, яка досі є панівною майже у всіх країнах демократичного правового світу з певними особливостями у кожній із них.

Основні положення КПК Франції 1808 р. були сприйняті й іншими Кримінальними процесуальними законами Європи, які в більшості сприйняли його структуру та основні інститути, зокрема, Баварським законом від 10 листопада 1848 р., Пруським законом від 3 січня 1849 р.⁴, Австрійським процесуальним кодексом від 17 січня 1850 р та 1873 р., Законом Австрії «Про кримінальне судочинство для всієї Австрійської монархії» від 29 липня 1853 р.⁵, КПК ФРН 1877 р.⁶, а також Статутом кримінального судочинства Російської імперії 1864 р.⁷, який

¹ Докладно див.: П Захарченко, Інститути судової влади у Великому князівстві Литовському (XIV–XVI ст.): структура, класифікація, компетенція (2019) З *Вісник кримінального судочинства* 151–163; М В Никифоров, Джерела кримінального та кримінально-процесуального права на Буковині у 1775–1918 рр. (2000) 91 *Наук. вісник Чернівецьк. ун-ту* 14–17; М А Погорецький, Розшук злочинців та доказування їхньої вини за часів Руської Правди (2002) З *Право і безпека* 73–77; М А Погорецький, Розшук у козацьку добу (2003) 1 (2) *Право і безпека* 117–120; Н А Погорецький, Русская Правда о поиске преступников и доказывании их вины (2004) З *История государства и права* 30–34; М А Погорецький, Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія (Харків, Арсис ЛТД, 2007) 9–62; Н А Погорецький, О соотношении розыска, дознания и следствия по Уставу уголовного судопроизводства 1864 г. (2014) 9 (46) *Актуальные проблемы российского права* 1972–1979; Н Сиза, Суди і кримінальне судочинство України в добу Гетьманщини: монографія (Київ, Українська Видавнича Спілка, 2000) 120; Б Й Тищик, Історія держави і права Австрії і Австро-Угорщини (X ст. – 1918 рр.) (Львів, 2003) 80.

² Code d'instruction criminelle de 1808. Texte publié dans «le moniteur universel» (en plusieurs livraisons, à partir du 18 novembre 1808) (Première partie) <https://ledroitcriminel.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/code_instruction_criminelle_1808/code_instruction_criminelle_1.htm> accessed 05.06.2021.

³ На сьогодні у Франції діє Кримінальний процесуальний кодекс Франції, 1958 р. зі змінами та доповненнями <https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/fra/1958/code_de_procedure_penale_html/Code_de_procedure_penale_incorporant_les_amendements_jusqua_2005_ENGLISH-OLD> дата звернення 05.06.2021.

⁴ С О Богородский, Очерк истории уголовного законодательства в Европе с начала XVIII-го века (1) (Київ, Унив. тип., 1862) 675; Н Гартунг, История уголовного судопроизводства и судостройства Франции, Англии и России (1868) 206.

⁵ O Balzer, Historia ustroju Austrii (Lwów, Nakładem K. S. Jakubowskiego, 1899) 597; Die Habsburgermonarchie 1848–1918 (II) (Verwaltung und Rechtswesen Wien: Verlag der österr. Akad. der Wissenschaften, 1975) 791; W Ogris, Die Rechtentwicklung in Cisleithanien 1848–1914 A Wandruszka, P Urbanitsch, Die Habsburgemonarchie 1848–1918 (Wien, 1975) (II) 557; S Plaza, Historia prawa w Polsce na tle porównawczym cz. 2: Polska pod zaborami (Kraków, 1998) 210; A Dziadzio, Monarchia konstytucyjna w Austrii (1867–1914) / Władza–Obywatel–Prawo (Kraków, Księgarnia Akademicka, 2001) 307; B Šalák, Organizace soudnictví ve druhé polovině devatenáctého století (Praha, 2009) 75.

⁶ Кримінально-процесуальний кодекс Німеччини від 1 лютого 1877 року <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/index.html> дата звернення 05.06.2021.

⁷ Устав уголовного судопроизводства (1867) 2 (3) 523 <<https://www.prlib.ru/item/372593>> дата звернення 05.06.2021.

у свою чергу мав суттєвий вплив на формування КПК України 1922¹, 1927² та 1960³ рр., а також на формування сучасних доктринальних кримінальних процесуальних категорій, у тому числі й на поняття кримінального процесу в сучасних наукових доктринах України.

Особливістю КПК Франції 1808 р. та кримінального процесуального законодавства країн, які впроваджували загальну ідею та основні положення КПК Франції 1808 р. було те, що прогресивне кримінальне процесуальне законодавство тих часів відходило від застосування інквізиційного процесу та запроваджувало у систему судочинства принципи сучасного змішаного процесу (слідчо-розшукового на стадії досудового розслідування та змагального на судових стадіях), а саме: відкритість, усність судового засідання, залучення громадськості до участі у відправленні правосуддя та ін. Для підтримання обвинувачення відповідно до кримінального процесуального законодавства у Франції та в інших країнах був створений спеціальний орган судової адміністрації – прокуратура. Великого розвитку у цей період у європейських країнах набував інститут адвокатури, а також інститут присяжних.

КПК Франції 1808 р. мав суттєвий вплив на формування КПК ФРН 1877 р.⁴, на його структуру та інститути. Як і КПК Франції 1808 р., КПК ФРН 1877 р. встановив змішану форму кримінального процесу. За весь час його чинності

до нього було вносено чисельні зміни та доповнення. Як і КПК Франції, КПК ФРН не містив норми, яка б визначала поняття кримінального процесу.

На формування кримінального судочинства багатьох країн, у тому числі й формування сучасного кримінального процесу України і, зокрема, на формування його змагальних засад, великий вплив має кримінальний процес Великої Британії та США, експерти яких приймали активну участь у підготовці проекту чинного КПК України.

Англосаксонська система кримінального процесу складається в основному з загального права і права справедливості. Загальне право у Великій Британії було створено вестмінстерськими суддями (Королівський суд у Вестмінстері)⁵, а право справедливості було виведено з рішень суду канцлера, який виправляв недоліки загального права⁶. Саме тому право країн англосаксонської системи, як за походженням, так і за структурою, називається прецедентом.

Останні десятиліття у Великій Британії роль законів почала зростати. У цей період були прийняті такі пов'язані з кримінальним процесом закони: Закон про магістратські суди 1980 р.⁷, Закон про неповагу до суду 1981 р.⁸, Закон про Верховний суд 1981 р.⁹, Закон про поліцію та кримінальні докази 1984 р.¹⁰, Закон про державних прокурорів 1985 р.¹¹, Закон про суди та юридичні послуги 1990 р.¹², Закон про кримінальне право-

¹ Уголовно-процес. кодекс УССР: утвержденный ВУЦИК 13 сент. 1922 г. (Харьков, 1922) 792.

² М Е Шаргей, Уголовно-процессуальный кодекс УССР (Харьков, 1972) 372.

³ Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 1 квітня 1961 року <<https://ips.ligazakon.net/document/KD0007>> accessed 05.06.2021.

⁴ Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich vom 15. Mai 1871 <<https://lexetius.com/leges/StGB/Inhalt?1>> accessed 05.06.2021.

⁵ Royal Courts of Justice <<https://www.gov.uk/crime-justice-and-law>> accessed 05.06.2021.

⁶ Paul Craig The Common Law, Shared Power and Judicial Review (2004) 24 (2) *Oxford Journal of Legal Studies* 237–257.

⁷ Magistrates' Courts Act 1980 <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1980/43/contents>> accessed 05.06.2021.

⁸ Contempt of Court Act 1981 <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/49>> accessed 05.06.2021.

⁹ Supreme Court Act 1981 <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/54/enacted#:~:text=An%20Act%20to%20consolidate%20with,of%20the%20Mental%20Health%20Act>> accessed 05.06.2021.

¹⁰ Про поліцію та кримінальні докази: Закон України від 1984 р. <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1984/60/contents>> accessed 05.06.2021.

¹¹ Prosecution of Offences Act 1985 <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1985/23>> accessed 05.06.2021.

¹² Courts and Legal Services Act, 1990 <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1990/41/contents>> accessed 05.06.2021.

суддя та громадський порядок 1994 р.¹, Закон про кримінальний процес і розслідування 1996 р.².

Кримінальне процесуальне право США має дуальну природу та поєднує федеральну правову систему із правовою системою штатів. Окрім того, слід звернути увагу на те, що кримінальне процесуальне право США кодифіковано лише частково та має норми як писаного, так і прецедентного права.

Особливістю застосування кримінального процесуального законодавства США є те, що кожен штат має своє правове регулювання кримінального процесу (наприклад, штати Іллінойс³, Каліфорнія⁴, Нью-Йорк⁵ та ін. мають кримінально-процесуальні кодекси). Водночас, найбільш детальним рівнем правового регулювання відзначаються Федеральні правила кримінального процесу⁶, які були прийняті наказом Верховного суду 26 грудня 1944 року і набули чинності 21 березня 1946 року. Ці правила регулюють процедуру всіх кримінальних проваджень в окружних судах США, апеляційних судах США та Верховному суді США.

У свою чергу, прецедентне право, яке створюють і застосовують федеральні суди США, використовується як на федеральному рівні, так і на рівні кожного штату та відіграє важливу роль у формуванні єдності правозастосовної практики, зокрема з питань тлумачення Конституції США і встановлених нею гарантій прав особи, у тому числі й у кримінальному судочинстві.

Результати аналізу норм кримінального процесуального законодавства США

свідчать про те, що на законодавчому рівні відсутнє визначення кримінального процесу, окрім того слід зазначити, що положення законодавства у кримінальному процесі можуть включати визначення термінів та процедур, але часто такі визначення розташовані в різних частинах кодексів та законів, а не в одному самостійному документі. Наприклад, кримінальні процедури можуть бути визначені в кримінальних кодексах окремих штатів, а також в федеральному кримінальному процесуальному законодавстві.

Слід зазначити, що і КПК Франції 1808 р. і Кримінальне процесуальне законодавство інших Західних країн, у тому числі й Австрійської, Австро-Угорської та Російської імперій, до яких в ХІХ-початку ХХ-го століть входили території теперішньої України, в певні періоди зазнавало й реакційних змін, спрямованих на зменшення змагальних засад судочинства, обмеження участі громадськості у здійсненні правосуддя, урізання повноважень стороні захисту з одночасним розширенням повноважень поліції та прокуратури, порушення принципів верховенства права, законності, рівності, тощо.

Спеціального дослідження потребує кримінальний процес тоталітарної радянської доби на землях України і, особливо в роки сталінських репресій 30-х початку 50-х рр. ХХ ст.⁷, результати якого, на нашу думку сприятимуть розробці змагальних засад, інституту кримінальних процесуальних гарантій⁸ прав людини, розбудові системи кримінальної юстиції на засадах верховенства права.

¹ Criminal Justice and Public Order Act, 1994 <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1994/33/contents>> accessed 05.06.2021.

² Criminal Procedure and Investigations Act, 1996 <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/25/contents>> accessed 05.06.2021.

³ Code of Criminal Procedure of Illinois, 1963 <<https://law.justia.com/codes/illinois/2021/chapter-725>> accessed 05.06.2021.

⁴ California Code, Penal Code, 2021 <<https://law.justia.com/codes/california/2021/code-pen/part-2/title-1/>> accessed 05.06.2021.

⁵ Criminal Procedure Law, Consolidated Laws of New York's CPL code <<https://law.justia.com/codes/new-york/2021/cpl/>> accessed 05.06.2021.

⁶ Federal Rules of Criminal Procedure <<https://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title18/title18a/node35&edition=prelim>> accessed 05.06.2021.

⁷ М А Погорецький, О І Шевченко, Функціонування механізму порушення прав людини в роки сталінських репресій: історичний та правовий аспекти (2001) 14 *Вісник УН-ту внутр. справ* 208–213.

⁸ М А Погорецький, Поняття кримінально-процесуальних гарантій (2014) 2 (10) *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»* <<http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14pmakph.pdf>>

На підставі результатів дослідження міжнародних, зарубіжних правових актів, а також наукових джерел у сфері кримінального судочинства можемо зробити висновок, що поняття кримінального процесу в міжнародних правових актах, в кримінальному процесуальному законодавстві західних країн або взагалі відсутнє, або ж розкривається неповно.

Відповідно до Принципів та настанов Організації Об'єднаних Націй, що стосуються доступу до правової допомоги в системах кримінального правосуддя, а також Керівних принципів щодо правосуддя у справах, що стосуються дітей-жертв та свідків злочинів поняття «процес судочинства» охоплює розкриття злочину, подання скарги, розслідування, переслідування та судові та післясудові процедури, незалежно від того справа ведеться у національній, міжнародній або регіональній системі кримінального судочинства для дорослих або неповнолітніх, або в звичайній чи неформальній системі правосуддя. Для цілей Принципів та керівних принципів Організації Об'єднаних Націй «кримінальний процес» також охоплює екстрадицію, передачу в'язнів та процедури взаємної правової допомоги¹.

Західні науковці, на наш погляд, не надають важливого значення і належної уваги дослідженню поняття кримінального процесу як фундаментальної доктринальної категорії. Хоча при цьому цілком обґрунтовано наголошують на тому, що нелегко визначити, що власне являє собою кримінальний про-

цес і при цьому, слухно зазначають, що головна проблема кримінальної юстиції полягає в процесах і процедурах, за допомогою яких система кримінальної юстиції має справу з потенційним підозрюваним, підозрюваним і підсудним².

По різному визначають і розуміють сутність кримінального процесу французькі правники. Так, зокрема, на думку Є. Матіаса призначення кримінального процесу полягає в тому, що ця галузь права забезпечує ефективну реалізацію кримінального закону, є «кримінальним правом у дії»³.

С. Рібейр зазначає, що кримінальне право визначає, що є злочинним, що карається покаранням. Але для того, щоб покарати злочинця, хтось повинен порушити проти нього кримінальну справу, зібрати докази злочину і його провини, а також віддати його під суд. Отже, сукупність правил, пов'язаних з цими подіями, становить власне кримінальний процес. Кримінальний процес – це кримінальне право в дії.

Іншими словами, кримінальний процес, на його думку, не є визначенням кримінального судочинства в строгому сенсі, оскільки низка кримінально-процесуальних норм застосовується до початку будь-якого судового розгляду з метою розшуку особи, яка вчинила злочин (наприклад, норми, що регулюють поліцейське утримання під вартою, при якому поліція або жандармерія утримує в своєму розпорядженні особу, підозрювану у вчиненні або спробі вчинення злочину).

дата звернення 07.06.2021; М А Погорецький, Удосконалення кримінально-процесуальних гарантій державної таємниці. *Процесуальне та організаційне забезпечення діяльності органів досудового слідства і дізнання системи МВС України*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Сімферополь, 24 квіт. 2009, р.). (Сімферополь, Кримський юрид. ін-т Одеського держ. ун-ту внутр. справ, 2009) 75–80; М А Погорецький, Кримінально-процесуальні гарантії державної таємниці: до визначення поняття (2009) 11 *Вісник прокуратури* 88–96; М А Погорецький, М М Погорецький, Гарантії адвокатської таємниці у рішеннях Європейського суду з прав людини та їх імплементаційний вплив на кримінальне процесуальне законодавство України і правозастосовну практику (2016) 2 *Вісник кримінального судочинства* 77–87.

¹ Early access to legal aid in criminal justice processes: a handbook for policymakers and practitioners: Criminal justice handbook series. Publishing and Library Section, United Nations, February (2014) 11 <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/eBook-early_access_to_legal_aid.pdf> accessed 06.06.2021.

² Ashworth, M Redmayne, *The Criminal Process*. 4 (2) (New York, Oxford University Press, 2010) <https://books.google.com/books/about/The_Criminal_Process.html?hl=uk&id=0VWcAQAQBAJ> accessed 06.06.2021.

³ É Mathias, *Procédure pénale* (France, Bréal, 2007) 8–10 <https://www.google.fr/books/edition/Proc%C3%A9dure_p%C3%A9nale/x0eGM97LC00C?hl=en&gbpv=0> accessed 06.06.2021.

Латинська етимологія слова «процедура» – «*procedere*», зазначає С. Рібейр, буквально означає «йти вперед». Цей термін обґрунтовано вказує автор, дав початок термінам «процес» і «процедура». Таким чином, кримінальна процедура, вважає С. Рібейр, – це крок до кримінального процесу, який може ніколи не відбутися, особливо якщо ви виявите, що передбачуваного злочину не існувало або що ви не знаєте, хто його вчинив. Але якщо правопорушення існує і його скоїла особа, яка може бути притягнута до кримінальної відповідальності, то вона може бути засуджена. Оскільки обвинувальний вирок є найсерйознішим покаранням у суспільстві, зрозуміло, що формальностей, яких необхідно дотриматися, тобто правил кримінального судочинства, дуже багато¹.

М. Пассат визначає кримінальний процес як сукупність норм, які визначають статус і організацію працівників кримінальної юстиції та їхню діяльність з моменту виникнення підозри у вчиненні кримінального правопорушення до моменту, коли особа, яка його вчинила, встановлена і засуджена, починає виконувати винесене їй покарання.

Процедура притягнення до кримінальної відповідальності за чинник КПК Франції, на думку М. Пассата, має два аспекти: організаційний аспект та функціональний аспект.

Організаційний аспект описує (організацію) компетенцію різних органів державної влади, що здійснюють переслідування правопорушників або запобігання правопорушенням. Функціональний аспект, який є єдиним традиційним найменуванням кримінального судочинства, становить вивчення процесуального порядку від моменту встановлення факту правопорушення до винесення остаточного обвинувального вироку (фаза

поліцейського розслідування: підготовча фаза судового розгляду, фаза судового розгляду та фаза прийняття рішення про вибір судді після винесення обвинувального вироку, включаючи голоси суддів)².

У французькій правовій доктрині висловлюється думка, що організація і проведення кримінального провадження та суд над правопорушником регулюються правилами, які в сукупності складають те, що називається кримінальним процесом.

Кримінальну процедуру можна визначити як усі правила, що стосуються реєстрації злочинів, ідентифікації, затримання, кримінального переслідування та судового розгляду справ щодо осіб, які їх вчинили.

Кримінальний процес є важливим і невід'ємним доповненням до кримінального права. Кримінальний процес не обмежується кримінальним провадженням у строгому сенсі, тобто розглядом справи в суді. Він охоплює період від вчинення злочину до виконання покарання, призначеного судом першої інстанції. Таким чином, він складається з декількох етапів: етап розслідування; етап судового переслідування; етап формування обвинувачення; етап судового розгляду; фаза виконання вироку³.

У німецьких навчальних та наукових виданнях виловлюються схожі, але теж різні погляди на розуміння поняття та сутності кримінального процесу.

Більшість німецьких правників розглядають кримінальний процес як галузь права, яка є нерозривною з кримінальним правом. У цьому контексті німецький правник К. Вовк у цьому контексті зазначає, що кримінальне і кримінальне процесуальне право, будучи функціонально взаємозалежними, «блокуються» один з одним, складаючи єдине кримінальне право: що не є матеріальним

¹ C Ribeyre, 2 Procédure pénale (France, PUG – Presses universitaires de Grenoble, 2019) <https://www.google.fr/books/edition/Proc%C3%A9dure_p%C3%A9nale/LCW3DwAAQBAJ?hl=en&gbpv=0> accessed 06.06.2021.

² M Rassat, Procédure pénale – 3-e édition (France, Ellipses, 2017) 8–9 <https://www.google.fr/books/edition/Proc%C3%A9dure_p%C3%A9nale_3e_%C3%A9dition/jB1EEAAAQBAJ?hl=en&gbpv=0> accessed 06.06.2021.

³ Laronde-Clérac C, Procédure pénale (France, Editions Ellipses, 2021) <https://www.google.fr/books/edition/Proc%C3%A9dure_p%C3%A9nale/OiJEEAAAQBAJ?hl=en&gbpv=0> accessed 06.06.2021.

правом, то належить до процесуального, і навпаки. Кримінальне право встановлює ознаки карного діяння і загрожує юридичним наслідкам шляхом виконання загальної превентивної функції, що призводить до недотримання спеціального попередження шляхом покарання, тобто є найсуворішим інструментом управління державою, оскільки найбільше втручається в основні права громадян (на свободу і власність). Саме держава має найбільший вплив на фундаментальні права громадян¹.

Поділяючи цю точку зору, інші німецьки правники зазначають, що є проста відповідь на питання про функції кримінально-процесуального права: Воно призначене для застосування і забезпечення дотримання матеріального кримінального права. Однак ця проста юридична технічна характеристика залишається порожньою, оскільки метою будь-якого процесуального кодексу є практичне застосування матеріального права².

К. Кюль, Х. Райхольд та М. Ронелленфіч наголошують на тому, що кримінально-процесуальне право є правоохоронним правом. Йдеться про виконання кримінального позову держави. Чи має держава право на покарання, регулюється матеріальним кримінальним правом. Це існує лише при наявності злочинного, протизаконного і винного людського діяння³.

Кримінальне право в цілому визначає права і обов'язки окремих осіб в суспільстві. Деякі загальні питання в кримінальному праві – це елементи конкретних злочинів і елементи різних кримінально-правових засобів захисту. Кримінальний процес, як правило, стосується забезпечення прав особистості в ході кримінального процесу. Приклада-

ми процесуальних питань є права особи під час розслідування, арешту, пред'явлення звинувачення, судового та апеляційного провадження⁴.

На думку Х. Шредера та Т. Верреля, формулювання про те, що кримінально-процесуальне право служить реалізації матеріального кримінального права вимагає деякого уточнення, оскільки така пряmlinійність дозволяє припустити, що при виправданні кримінальний процес не досягає свого призначення та не враховує, що кримінальне право значною мірою здійснюється тим, що люди утримуються від встановлених матеріальним кримінальним законом заборон. На думку цих авторів, слід говорити, що кримінально-процесуальне право служить надійному встановленню факту злочину та особи, що його вчинила⁵.

У. Кіндхейзер зазначає, що оскільки кримінальне право спрямоване на забезпечення основних умов мирного, гуманного співіснування, вони повинні бути в разі вчинення злочину не тільки на папері, а тому вимагає упорядкованого процесу, за допомогою якого можна визначити наявність карного діяння. Ця процедура повинна сприяти здійсненню матеріального кримінального права і водночас встановлювати межі втручання органів кримінального переслідування для захисту свободи осіб. Хоча матеріальне право містить оцінку того, що вже відбулося, кримінально-процесуальне право дає можливість і навіть вказівку на активні дії сторін провадження. При остаточному аналізі кримінальне провадження шляхом остаточного рішення відновлює громадський порядок, який порушено. Таким чином, кримінальне провадження є інструментом подолання кримінального конфлікту⁶.

¹ K Volk, Grundkurs stopp (München, Verlag C.H. Beck, 2010) 397.

² U Hellmann, Strafprozessrecht (zweite, überarbeitete und aktualisierte Auflage) (Springer, Potsdam, Deutschland) 2005.

³ K Kühl, H Reichold, M Ronellenfitsch, Einführung in die Rechtswissenschaft: Juristische Kurz-Lehrbücher für das juristische Studium (Verlag C.H. Beck Münschen, Deutschland, 2011)

⁴ Criminal Law and Criminal Procedure <<https://courses.lumenlearning.com/suny-criminallaw/chapter/1-2-criminal-law-and-criminal-procedure/>> accessed 06.06.2021.

⁵ F Schroeder, T Verrel, Strafprozessrecht (München, C H Verlag, Beck, 2011) 273.

⁶ U Kindhäuser, Strafprozessrecht, Baden-Baden (2010) 420.

Щодо кримінального процесу як доктринальної категорії німецький правник М. Хегманн зазначає, що кримінальний процес не можна просто тлумачити як застосування законних процедурних/процесуальних норм, але в той же час він (кримінальний процес – *Уточн. М. П.*) продукує відповідний результат у надзвичайно складному процесі взаємодії між безліччю окремих обставин, оцінок та звичок. З цієї причини, обґрунтовано зазначає М. Хегманн, К. Петерс, мабуть, найвпливовіший німецький кримінально-процесуальний юрист повоєнного періоду, справедливо вимагав у своєму підручнику зосередити увагу насамперед на кримінальному процесі як пізнавальній діяльності. Кожен, хто прагне вивчити кримінальне процесуальне право, повинен спочатку зрозуміти кримінальний процес. Це, в свою чергу, передбачає, що процесуальний процес повинен розглядатися як такий, перш ніж процесуальний закон розглядається більш глибоко¹.

Кримінальний процес, зазначає Д. Герман, – це коопераційний процес, спрямований на призначення покарань і встановлення правового миру через інститути, легітимізовані державою².

Багато німецьких правників схиляються до того, що обґрунтування існування кримінального процесу має ґрунтуватися на закріпленому у ст. 20 Конституції ФРН³ принципу правової держави, мотивуючи це тим, що демократичне суспільство сприяє вільному розвитку конкретних осіб, але сфера цієї свободи не нескінченна і її рамки необхідно координувати для соціального співіснування. Ця інтеграція відбувається через право шляхом ненасильницької

угоди про те, яким чином поєднати інтереси громадян треба у гармонію друг з одним. Вважається, що право досягає цього за допомогою норм, які визначають загальнообов'язкові правила поведінки, порушення яких є приводом, щоб за допомогою прокурора та суду за певних умов та встановленим способом застосувати кримінальне покарання до особи, яка своїм порушенням встановленої норми поведінки поставила під сумнів її як загальний зразок соціальної поведінки. Стверджується, що за допомогою покарання компенсується порушення інтересів, що охороняються законом, а також виконується превентивна мета – необхідність дотримуватися встановлених законом правил поведінки.

У більшості досліджених нами наукових джерел англосаксонської системи кримінальний процес визначається як сукупність норм, що регулюють низку процедур, за допомогою яких уряд застосовує матеріальне кримінальне право⁴.

Кримінальний процес визначається як процедура, згідно з якою до особи, підозрюваної у скоєнні злочину, висувається обвинувачення, справа передається до суду та здійснюється правосуддя. Зазвичай уряд порушує кримінальну справу для покарання за злочини проти громадськості⁵.

Кримінальний процес визначається також як вжиті заходи та методи, що застосовуються при порушенні та проведенні кримінальної справи, як курс вивчення регламенту кримінальних дій⁶. Зазначається, що термін «кримінальний процес», як правило, охоплює всі провадження та практично все, що відбувається

¹ Michael Hegmann, *Strafverfahren Strafrecht für alle Semester Grund- und Examenswissen kritisch vertieft* (Münster, Deutschland, 2013) 552.

² D Hermann, *Soziologie des Strafverfahrens*. In: Kröber HL., Dölling D., Leygraf N., Sass H. (eds) *Handbuch der Forensischen Psychiatrie*. Steinkopff (2009) <https://doi.org/10.1007/978-3-7985-1746-2_16> accessed 06.06.2021.

³ Основний Закон Німеччини <<https://handbookgermany.de/uk/basic-law>> accessed 06.06.2021.

⁴ Criminal Procedure, Legal Information Institute <https://www.law.cornell.edu/wex/criminal_procedure> accessed 06.06.2021.

⁵ Criminal Process Law and Legal Definition, USLegal <<https://definitions.uslegal.com/c/criminal-process/>> accessed 06.06.2021.

⁶ Merriam-Webster, Dictionary since 1828 <<https://www.merriam-webster.com/legal/criminal%20procedure>> accessed я 07.06.2021.

ся з моменту підозри особи у вчиненні злочину, через обвинувачення, до закінчення справи. Це включає офіційний арешт, попередні слухання, звинувачення перед присяжними, засудження та судовий розгляд. Якщо особа буде засуджена під час судового розгляду, процес кримінального судочинства може продовжуватися через апеляційний процес¹.

Кримінальний процес, зазначають британські вчені Е. Ешворт і М. Редмейн, є частиною реагування держави на злочин, частиною механізму, за допомогою якого держава застосовує матеріальне кримінальне право до своїх громадян. У широкому розумінні, на їх думку, кримінальний процес охоплює низку рішень і процедур від розслідування до допиту людей, як можливих підозрюваних, до оскарження засудження та інших засобів засудження чи виправдання, а також є діяльністю захисників, суддів, офіцерів пробації, тюремних офіцерів тощо, а також, власне, сам кримінальний закон і система вироків².

«Кримінальне правосуддя», на думку Е. Ешворта, це термін, досить широкий, який охоплює більшість проблем пеналогії, якщо не криминології. Далі автор пише, що пов'язуючи цей термін з «кримінальним процесом» у назві, основна увага приділяється різним етапам прийняття рішень, на яких раніше підозрюваній особі висувують обвинувачення, під час судового розгляду або замість нього. Формальну структуру забезпечує кримінальний закон, закон кримінального процесу та закон про призначення покарання. До важливих учасників процесу належать не тільки підозрюваний/відповідач та будь-який юрисконсульт або представ-

ник захисту, але також поліція, прокурори, магістрати, судді, клерки та ін.³

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що в законодавстві західних країн немає визначення поняття кримінального процесу. На доктринальному рівні поняття кримінального процесу здебільшого розкривається через кримінальний процес як галузь права, як форму чи спосіб реалізації кримінального права, рідше – через кримінальний процес як діяльність (кримінальне провадження).

У чинному кримінальному процесуальному законодавстві України як і в законодавстві західних країн, також відсутнє поняття кримінального процесу. Водночас на доктринальному рівні у вітчизняних науковців до визначення цього поняття є різні підходи. В певній мірі це, на наш погляд, пов'язано з тим, що різні вчені вкладають різний зміст у поняття кримінального процесу, інші по-різному розуміють зміст і форму сучасного вітчизняного кримінального процесу. А окремі науковці не надають належного значення цій доктринальній фундаментальній категорії кримінальної процесуальної науки.

Передусім, зазначимо, що визначення поняття (концепту) як наукової категорії дається в логіці, де й розкривається сутність цієї категорії, яка тісно пов'язана з такою категорією як термін. Поняття (концепт) – це форма мислення (думка), яка є результатом узагальнення та виділення предметів деякого класу за загальними та специфічними для них ознаками⁴, або ж: «поняття – форма мислення, що відображає визначену множину (клас) предметів або явищ дійсності в їх загальних та суттєвих ознаках»⁵.

¹ Carl Vinson Institute, The criminal justice process: your constitutional rights, *Your Basic Constitutional Rights in the Criminal Justice System* <<https://www.georgialegalaid.org/resource/your-basic-constitutional-rights-in-the-crimi>> accessed 07.06.2021.

² Ashworth A, Redmayne M, *The Criminal Process*. Fourth edition. New York: Oxford University Press (2010) 2 <https://books.google.com/books/about/The_Criminal_Process.html?hl=uk&id=0VWcAQAQAQBAJ> accessed 07.06.2021.

³ Ashworth A, Criminal justice and the criminal process 28 (2) *The British Journal of Criminology* (Spring, 1988) 111–123 <<https://academic.oup.com/bjc/article-abstract/28/2/111/456277?redirectedFrom=fulltext>> accessed 07.06.2021.

⁴ І В Хоменко, *Логіка: теорія і практика: підручник* (Київ, Центр учбової літератури, 2010) 35; А Є Конверський, *Логіка: підручник: 2-ге вид., виправлене* (Київ, ВПЦ «Київський університет», 2017) 137.

⁵ В С Бліхар (ред.) *Юридична логіка: підручник* (Львів, ЛьвДУВС, 2016) 56.

Виходячи з аналізу наведених визначень, слід доповнити класиків з логіки вказівкою на те, що поняття як форма мислення (думка), відображає не лише «визначену множини (клас) предметів або явищ дійсності в їх загальних та суттєвих ознаках», а й певну діяльність (процес) в її загальних та суттєвих ознаках, якою власне і є кримінальний процес.

Отже, поняття (концепт) як форма мислення (думка) є таким способом відображення дійсності, за якого предмет, явище, процес розкриваються через сукупність їх суттєвих ознак. Тому мати уявлення про предмет, явище чи процес, а у нашому випадку про кримінальний процес як науки, як галузі права (законодавства), як практичної діяльності, як навчальної дисципліни – знати, які ознаки властиві кожній із вказаних категорій, в яких зв'язках і взаємовідношеннях ці категорії перебувають між собою, та з іншими спорідненими категоріями, чим вони відрізняється одна від іншої.

В теорії кримінального процесу, як і в інших галузевих науках¹, нерідко слово «термін» ототожнюється зі словом «поняття», хоча, на нашу думку, за своїм змістом ці наукові категорії мають різне змістовне значення.

Серед науковців різних галузей наук немає також і єдиного розуміння слова «термін» та його співвідношенням зі словом «поняття». Різноманіття визначень поняття «термін» пояснюється відсутністю чітко визначених його найістотніших ознак, в результаті чого кожен науковець цю категорію розуміє на власний розсуд.

Загальним є те, що «термін» (від лат. «terminus» – «межа, кордон, кінець» або «розмежування») розуміється як слово або словосполучення, що означає чітко

окреслене спеціальне поняття будь-яких сфер суспільного життя, зокрема, науки, законодавства, практичної діяльності, освіти і вступає в системні зв'язки з іншими словами та словосполученнями цих сфер. Термін позначає поняття, що використовується в певній галузі знання з максимально точним смисловим його визначенням.

Юридичний термін є правовою категорією і позначає правове поняття. Внутрішній зміст, обсяг і структура юридичного терміну є логіко-смисловою основою для опису термінологічного значення у вигляді дефініції, яка узагальнює найістотніші ознаки і взаємозв'язки певних правових категорій.

Юридичний термін «кримінальний процес» може позначати поняття кримінального процесу як галузі науки, як галузі права (законодавства), як діяльності і які навчальної дисципліни, кожне з яких має своє власне змістовне навантаження².

Оскільки поняття кримінального процесу не має свого нормативного закріплення, в юридичній літературі на доктринальному рівні це поняття, як вже нами зазначалося, визначається по-різному без врахування, в окремих випадках, усіх його сутнісних ознак, які обумовлюються, у тому числі, й типом (формою, моделлю) кримінального процесу, або ж без вказівки на те, чому це поняття відповідає: чи як галузі науки, чи як галузі права, чи як практичної діяльності чи як навчальної дисципліни.

Поряд з терміном «кримінальний процес» традиційно в науковій, в навчальній літературі та на практиці вживається також термін «кримінальне судочинство». Цим терміном одними правниками позначається лише діяльність суду з відправлення правосуддя у кримінальних

¹ Докладно див.: Р В Стацюк, Основні підходи до визначення поняття «термін» у сучасній лінгвістичній науці (2016) 5 (2) *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* Серія: Філологічні науки (мовознавство) 112–116 <http://ddpu-filolvisnyk.com.ua/uploads/arkhiv-pomegov/2016/NV_2016_5-2/29.pdf> дата звернення 07.06.2021.

² Докладно див.: М А Погорецький, Кримінальний процес. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура (Харків, Право, 2016) / редкол: В Т Нор (голова) та ін. (Нац. акад. прав. наук. України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2020) 422–426.

справах, яка врегульована кримінально-процесуальними нормами, або ж форма реалізації судової влади, у процесі якої розглядаються й вирішуються кримінальні провадження¹. Іншими – охоплюється весь кримінальний процес (досудове й судове провадження)².

Слід звернути увагу на те, що вперше термін «кримінальне судочинство» набув свого легального визначення в *Рішенні Конституційного Суду України від 23 травня 2001 року*³, де, виходячи з норм КПК України 1960 року, зазначається, що кримінальне судочинство – це врегульований нормами КПК України порядок діяльності органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду (судді) щодо порушення, розслідування, розгляду і вирішення кримінальних справ, а також діяльність інших учасників кримінального процесу – підозрюваних, обвинувачених, підсудних, потерпілих, цивільних позивачів і відповідачів, їх представників та інших осіб з метою захисту своїх конституційних прав, свобод та законних інтересів.

Чинний КПК України, 2012 р. ввів в обіг на нормативно-правовому рівні термін «кримінальне провадження» – досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (п. 10 ст. 3).

Отже, на сьогодні в обігу вітчизняних правників вживаються три терміни «кримінальний процес», «кримінальне судочинство» (ч. 5 ст. 128, ч. 1 ст. 221 КПК та ін.) та «кримінальне проваджен-

ня» (п. 10 ст. 3 КПК), які більшістю із них вважаються синонімами.

У вітчизняних авторів склалися такі основні підходи до доктринального визначення поняття кримінального процесу.

Представники першого підходу виходять із розумінням кримінального процесу як сукупності кримінально-процесуальних (правових) відносин, що виникають, розвиваються і припиняються в ході відкриття кримінального провадження, досудового розслідування, судового розгляду і вирішення кримінальних справ⁴.

Прибічники другого підходу, визначаючи поняття кримінального процесу, розглядають його як специфічну діяльність органів розслідування, прокуратури та суду із застосування норм права. Зокрема, кримінальний процес визначають як діяльність органів дізнання, досудового слідства, прокурора і суду з порушення, досудового розслідування, судового розгляду, перегляду і виконання судових рішень⁵. Чи як врегульовану законом діяльність органів розслідування, прокуратури та суду з розслідування і вирішення кримінальних справ, спрямована на швидке та повне розкриття злочинів, викриття винного та забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був підданий справедливому покаранню і ніхто з невинних не був притягнутий до кримінальної відповідальності та засуджений. У цій діяльності беруть участь громадяни, громадські організації та колективи трудящих, які реалізують свої права та виконують обов'язки⁶.

¹ О. М. Сидоренко, М. М. Верцюх, Кримінальне судочинство як форма реалізації судової влади в Україні <<http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/4880/Sidorenko%20O.M.%2C%20Vercjuh%20M.M.%20Kriminal%27ne%20sudochinstvo%20jak%20forma%20realizacii.pdf?sequence=1&isAllowed=y>> дата звернення 07.06.2021.

² М. А. Погорецький. Кримінальний процес. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура (Харків, Право, 2016) / редкол.: В. Т. Нор (голова) та ін. (Нац. акад. прав. наук. України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2020) 422.

³ Рішення Конституційного Суду України від 23 травня 2001 року (справа щодо конституційності статті 248–3 ЦПК України) <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-01#Text>> дата звернення 07.06.2021.

⁴ Докладно див.: М. А. Погорецький, Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система: монографія (Харків, Арсіс ЛТД, 2002) 160.

⁵ Л. М. Лобойко, Кримінально-процесуальне право: навч. посібник для підготовки до державного іспиту (Київ, Істина, 2006) 8.

⁶ Кримінальний процес України: підручник для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти / Ю. М. Грошевий,

Є.Г. Коваленко та В.Т. Маляренко визначають кримінальний процес як діяльність особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора, судді (суду), що здійснюється у встановлених законом процесуальних формах і спрямована на досягнення завдань кримінального судочинства, передбачених ст. 2 КПК¹.

Авторський колектив під керівництвом професорів Ю.П. Аленіна та Л.І. Аркуші визначають кримінальний процес як урегульований нормами кримінального процесуального права порядок діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, слідчого судді та суду щодо розслідування, розгляду і вирішення кримінальних проваджень, а також діяльність інших суб'єктів кримінального провадження – підозрюваних, обвинувачених, засуджених, виправданих, їх захисників, потерпілих, цивільних позивачів і цивільних відповідачів, їх представників та інших осіб залучених до кримінального провадження з метою захисту своїх конституційних прав, свобод і законних інтересів².

Слід зазначити, що кримінальну процесуальну діяльність окремі автори визначають як систему процесуальних та інших дій суб'єктів кримінального процесу по пізнанню подій злочину, захисту прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб відповідними до закону способами та засобами, що відображаються у процесуальних та інших документах та виступають в якості підстав для прийняття процесуальних рішень, спрямованих на вирішення завдань кримінального судочинства³

Представник третього підходу визначають кримінальний процес через діяльність та систему правових відносин. Зокрема, Л.Д. Удалова визначає кримінальний процес як врегульовану нормами кримінально-процесуального права діяльність органів дізнання, слідчого, прокурора, судді та суду з розкриття злочинів, викриття й покарання винних та недопущення покарання невинуватих, а також систему правовідносин, що виникає під час перебігу взаємодії зазначених органів один з одним, а також громадянами, посадовими особами й установами, підприємствами, трудовими колективами, які залучаються до сфери кримінально-процесуальної діяльності⁴.

В окремих підручниках та навчальних посібниках поняття кримінального процесу розглядається також через галузь права, визначаючи кримінальний процес як одну із галузей права, яка становить собою сукупність правових норм, що регулюють діяльність суду, прокуратури, органів дізнання і досудового слідства при провадженні у кримінальних справах⁵.

У вітчизняних підручниках та навчальних посібниках кримінальний процес розглядається також в трьох аспектах: 1) як система і структура кримінального процесуального права; 2) як система і структура кримінального процесуального законодавства; 3) як система і структура кримінальної процесуальної діяльності⁶. Окремі автори, окрім вказаних трьох аспектів, розглядають кримінальний процес ще і як навчальну дисципліну⁷.

Т М Мірошніченко, Ю В Хоматов та ін. / за ред. Ю М Грошевого, В М Хотенця (Харків, Право, 2000) 8.

¹ Є Г Коваленко, В Т Маляренко, Кримінальний процес України: підручник (Київ, Юрінком Інтер, 2008) 6.

² Кримінальний процес: навч. посібник / Ю П Аленін, Л І Аркуша та ін. (Одеса, Фенікс, 2020) 582.

³ Р Шехавцов, Поняття кримінально-процесуальної діяльності (2010) 2 *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка* 89–97.

⁴ Л Д Удалова, Кримінальний процес України: підручник (Київ, Паливода А В, 2007) 10; Л Д Удалова, Кримінальний процес України в питаннях і відповідях: навч. посібник, 2-ге вид., доп. і пер. (Київ, КНТ, 2010) 12.

⁵ В М Тертишник, Кримінально-процесуальне право України: підручник, 4-те вид., доп. і пер. (Київ, А.С.К., 2003) 1040; О П Кучинська, О А Кучинська, Кримінальний процес України: навч. посіб. (Київ, Прецедент, 2005) 202.

⁶ Кримінальний процес: підручник / Ю М Грошевий, В Я Тацій, А Р Туман та ін. / за ред. В Я Тація, Ю М Грошевого, О В Капліної, О Г Шило (Харків, Право, 2013) 5; Кримінальний процес: підручник / О В Капліна, О Г Шило, В М Трофіменко та ін. / за ред. О В Капліної, О Г Шило (Харків, Право, 2018) 584.

⁷ Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. В В Коваленка, Л Д Удалової, Д П Письменного (Київ, «Центр учбової літератури», 2013) 10–11.

На наш погляд, в науковому, навчальному та практичному сенсах термін «кримінальний процес» слід вживати у чотирьох значеннях: як галузь права; як галузь правової науки; як навчальна дисципліна; як вид юридичної діяльності¹.

Кримінальний процес як самостійна галузь публічного права являє собою сукупність закріплених Конституцією України, чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КПК та іншими законами України, правових норм, які регулюють правові відносини між учасниками кримінального провадження.

Проте пори цього слід виходити з того, що право не є тотожним закону (нормам, закріпленим в офіційних актах держави). Така позиція сьогодні підтримується більшістю учених-правознавців², у тому числі й нами.

Традиційно більшістю вчених процесуалістів вважають, що формою вираження кримінального процесуального права є кримінальне процесуальне законодавство – сукупність процесуальних норм, що регулюють кримінальну процесуальну діяльність, які спрямовані на забезпечення виконання завдань кримінального процесу та встановлюють порядок реалізації матеріального закону, регулюють правові відносини між учасниками кримінального провадження й забезпечують охорону прав і свобод осіб, які залучаються до його сфери.

Кримінальне процесуальне право як самостійна галузь публічного права має власну структуру, яка внутрішньо розподілена за правовими інститутами, які об'єднують групу однорідних узгоджених правових норм, що регламентують окремі сфери кримінального провадження, а також характеризується

специфічним суб'єктивним складом й обумовлена єдністю предмета і методу правового регулювання.

Предметом регулювання кримінального процесуального права є суспільні відносини, які виникають, функціонують і закінчуються у конкретних кримінальних провадженнях.

Методом регулювання кримінального процесуального права є специфічний спосіб юридичного впливу на відповідні суспільні відносини.

Для кримінального процесуального права як галузі публічного права характерний спеціальний дозвільний тип правового регулювання, що діє на основі формули: «дозволено лише те, що прямо передбачено законом». Він складається з трьох основних, первинних способів впливу на поведінку людей – *дозволу, зобов'язання і заборони*, що закріплені у правових нормах й тісно взаємопов'язані між собою.

У кримінальному процесуальному праві використовуються як *імперативний* (від лат. *impero* – наказувати, припис), так і *диспозитивний* (від лат. *dispositio* – вільне розпорядження, розсуд) методи правового регулювання.

Імперативний метод правового регулювання кримінальних процесуальних відносин використовується при застосуванні імперативних норм, які виключають застосування вільного розсуду та домовленість з іншими суб'єктами провадження при прийнятті відповідних процесуальних рішень та реалізації своїм прав.

Диспозитивний метод правового регулювання кримінальних процесуальних відносин використовується при застосуванні диспозитивних норм, які передбачають можливість учаснику процесу реалізувати своє право за власним розсудом або за добровільною згодою з іншими суб'єктами кримінального процесу.

¹ М.А. Погорецький, Кримінальний процес. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура (Харків, Право, 2016) / редкол. В.Т. Нор (голова) та ін. (Нац. акад. прав. наук. України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2020) 422–426.

² В.М. Селіванов, Право і закон (філософський погляд на співвідношення права і закону) (2005) 3 (1–2) *Проблеми філософії права* 51–62; В.Лемак, О.Семерак, Право та закон: співвідношення в теоретичному і практичному сенсах (2012) 1 *Філософія права і загальна теорія права* 60–67.

Кримінальний процес як наука, є особливим видом пізнавальної діяльності, спрямований на вироблення об'єктивних, обґрунтованих знань про об'єкт пізнання.

У цьому контексті кримінальний процес – це самостійна галузь юридичної науки, яка вивчає кримінальні процесуальні відносини¹, що виникають у зв'язку кримінальним провадженням й становить систему понять, уявлень, поглядів, ідей, концепцій, доктрин, теорій, що розкривають сутність кримінального процесу, закономірності його виникнення, функціонування та розвитку.

Як і будь яка галузь науки кримінальний процес, має свої об'єкт, предмет, мету, завдання, засоби й методи пізнання, що зумовлюють його результати.

Об'єктом науки кримінального процесу є те, на що спрямована пізнавальна діяльність дослідника та є для нього джерелом необхідної інформації – об'єктивно-суб'єктивні утворення (кримінальне процесуальне право, законодавство (вітчизняне й зарубіжне), окремі його інститути, норми, практика їх застосування тощо).

Предмет науки кримінального процесу – це лише ті компоненти, зв'язки та відношення між ними, які підлягають безпосередньому вивченню в конкретному дослідженні і є для дослідника головними та визначальними.

Метою науки кримінального процесу є наукове пізнання, спрямоване на отримання нових знань про кримінальні процесуальні інститути, їх норми та кримінальні процесуальні відносини, які регламентуються цими нормами, для вироблення рекомендацій з удосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування.

Наука кримінального процесу як і будь яка інша галузь науки використовує наукові такі методи пізнання: всезагальний (діалектичний), загальні, спеціальні й окремі, сукупність яких утворюють основу наукової методології дослідження.

Великий внесок у розвиток вітчизняної науки кримінального процесу зробили представники основних наукових шкіл: Київського національного університету імені Тараса Шевченка (М.М. Михеєнко, О.Р. Михайленко, М.Є. Шумило, О.Г. Яновська, О.П. Кучинська, Д.Б. Сергеева, В.О. Гринюк та ін.)², Львівського Національного університету ім. Івана Франка (В.Т. Нор., Н.Р. Бобченко, І.І. Когутич та ін.)³, Харківського національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого (Ю.М. Грошевий, О.В. Капліна, О.Г. Шило, В.В. Вапнярчук, І.А. Тітко, В.М. Трофіменко та ін.)⁴, Одеської юридичної академії (Ю.П. Аленін, І.В. Глов'юк та ін.), а також представники наукових шкіл інших вітчизняних навчальних та наукових закладів. Однією з найбільш потужних наукових шкіл кримінального процесу спеціалізованих навчальних закладів є наукова школа кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ (А.Я. Дубинський, С.М. Стахівський, Л.Д. Удалова та ін.)⁵.

Кримінальний процес як самостійний вид юридичної діяльності сторін кримінального провадження (обвинувачення і захисту), суду й інших суб'єктів кримінального процесу, врегульованою кримінальним процесуальним правом, що полягає у з'ясуванні обставин кримінального правопорушення, ухвалення процесуальних рішень та вирі-

¹ М.А. Погорецький, Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система: монографія (Харків, Арсіс ЛТД, 2002) 160.

² Н.П. Сиза, Школа кримінального процесуального права Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судострій, прокуратура та адвокатура (Харків, Право, 2016) / редкол.: В.Т. Нор (голова) та ін. (Нац. акад. прав. наук. України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2020) 912–917.

³ Там само 917–923.

⁴ Там само 923–929.

⁵ Наукові школи національної академії внутрішніх справ / упоряд. В.В. Василевич, А.А. Вознюк, С.Д. Гусарев та ін. / за заг. ред. В.В. Чернія (Київ, Нац. акад. внутр. справ, 2021) 430–523.

шенні процесуальних питань, пов'язаних із їх виконанням з метою вирішення конфлікту, що виник у зв'язку вчиненням цього правопорушення.

Як і будь яка діяльність кримінальний процес є діяльністю пізнавальною, яка здійснюється у формі правових відносин, має свою внутрішню і зовнішню структури, що включають у себе певні структурні елементи (складові), які перебувають між собою в певному взаємозв'язку та взаємозалежності¹.

Внутрішніми структурними елементами кримінального процесу є: об'єкт, мета, завдання, засоби, суб'єкти та результат, що утворюють його як цілісну діяльнiсну систему.

Об'єктом кримінального процесу є те, на що спрямована практична й пізнавальна діяльність його суб'єктів – встановлення наявності чи відсутності кримінально-правових відносин, що виникають у зв'язку із заявою чи повідомленням про кримінальне правопорушення, або у зв'язку з самостійним виявленням слідчим чи прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

Предметом кримінального процесу є зафіксовані у свідомості його суб'єктів та включені до їх практичної діяльності сторони, властивості й відносини об'єктів, що досліджуються з певною метою в даних умовах та обставинах.

Мета визначає зміст кримінального процесу і є як орієнтиром, чого повинні прагнути суб'єкти кримінального процесу, так і імперативом, що вимагає від них свого втілення.

Метою кримінального процесу є вирішення соціально-правового конфлікту, що виник у зв'язку з вчиненням кримінального правопорушення.

Завдання кримінального процесу як структурний елемент будь-якої діяльності, це те, що треба здійснити для досягнення мети – захист особи,

суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення був притягнутий до відповідальності у міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Засоби кримінального процесу виражають його активний діяльнiсний динамічний аспект. У широкому розумінні засобами кримінального процесу є все те, за допомогою чого забезпечується отримання його результату.

У вузькому розумінні засобами кримінального процесу є процесуальні, у тому числі й слідчі (розшукові) дії, *негласні слідчі (розшукові) дії*. Засоби є тим, за допомогою чого функціонують об'єктно-суб'єктні йо відносини, здійснюється реалізація його завдань, його мета перетворюються на результат, реалізуються повноваження його суб'єктів тощо. Процесуальна дія у кримінальному процесі є тим, що приводить у рух кримінальний процес, завдяки чому він функціонує і, власне, є процесом.

Суб'єктами кримінального процесу є: 1. Суд. 2. Сторони кримінального провадження: а) сторона обвинувачення (прокурор; органи досудового розслідування; керівник органу досудового розслідування; слідчий; оперативні підрозділи); б) сторона захисту (підозрюваний, обвинувачений та їх законні представники; виправданій; засуджений; захисник); 3. Потерпілий і його представник. 4. Інші учасники кримінального провадження (заявник; цивільний позивач і відповідач та їх представники; свідок; перекладач;

¹ Докладно див.: М Погорецький, Поняття, зміст та структура кримінального процесу: проблеми теорії та практики (2013) *Право України* 42–54.

експерт; спеціаліст; секретар судового засідання; судовий розпорядок.

Слід зазначити, що змагальні засади на стадії досудового розслідування впродовж функціонування чинного КПК України суттєво посилюються, про що свідчать чисельні зміни та доповнення до нього,¹ поступово переходять до формування на цій стадії процесу інституту адвокатського розслідування, що закономірно суттєво вплине й на характер правовідносин між суб'єктами досудового розслідування.

Результат кримінального процесу, як його структурний елемент, є його підсумком. Він буває позитивним, якщо мета досягнута, так і негативним, якщо мету не досягнуто. Виходячи із мети кримінального процесу, його кінцевим результатом є вирішення соціально-правового конфлікту, що виник у зв'язку вчиненням кримінального правопорушення. Кожна слідча дія, кожна стадія кримінального процесу має свій результат, який є підсумком реалізації їх мети.

Спільним для сторін та суду є лише *об'єкт* кримінальної процесуальної діяльності, що інших структурних елементів, то для кожного суб'єкта, в залежності від їх процесуальних функцій, які визначають їх процесуальний статус, кожен із зазначених елементів має свою специфіку.

Зовнішніми структурними елементами кримінального процесу є стадії як відносно самостійні його частини, що мають власні завдання, специфічне коло суб'єктів, засоби діяльності (досудове розслідування; підготовче провадження; судовий розгляд; провадження у суді апеляційної інстанції; провадження у суді касаційної інстанції; провадження у ВС; провадження за нововиявленими обставинами; виконання судових рішень), а також види особливих порядків кримінального провадження (кримінальне провадження на підставі угод; кримінальне провадження у формі

приватного обвинувачення; кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб; кримінальне провадження щодо неповнолітніх; кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру; кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю; кримінальне провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні).

Кримінальний процес як навчальна дисципліна вивчається у вищих навчальних закладах юридичного профілю для підготовки юристів різної спеціалізації. Її предметом є кримінальна процесуальна наука, кримінальне процесуальне законодавство та практика його застосування.

Навчальна дисципліна «Кримінальний процес» поділяється на загальну та особливу частини.

У *загальній частині* розглядаються основні, вихідні положення: поняття, сутність і форми кримінального процесу; кримінальний процесуальний закон і правила його дії; джерела кримінального процесуального права України; засади (принципи) кримінального провадження; правовий статус суб'єктів кримінального процесу; докази і доказування в кримінальному процесі; заходи забезпечення кримінального провадження та ін.

На основі цих фундаментальних положень в *особливій частині* вивчається рух кримінального провадження на всіх стадіях кримінального процесу, а також особливі порядки кримінального провадження.

З доктринальною категорією кримінальний процес тісно пов'язані такі категорії кримінальної процесуальної науки як принципи (засади), процесуальна

¹ М А Погорецький, П'ять років чинності кримінального процесуального кодексу: уроки для правотворчої діяльності (2017) 3 *Вісник кримінального судочинства* 11–27.

форма, процесуальні гарантії та ін., що є предметом окремих наукових пошуків.

Висновок. Підсумовуючи викладене, значимо, що доктринальне визначення поняття кримінального процесу як вихідної фундаментальної доктринальної категорії понятійного апарату кримінальної процесуальної науки має наукове та практичне значення.

Наукове значення визначення цього поняття полягає в тому, що правильне розуміння поняття кримінального процесу дослідниками у сфері кримінального процесу та у сферах кримінального права і кримінології, криміналістики, судової експертизи, оперативно-розшукової діяльності й контррозвідувальної діяльності сприяє правильному розумінню проблемних питань, пов'язаних з кримінальним процесом у вказаних наукових галузях, правильній постановці завдань для їх вирішення, проведенню належних досліджень й отриманню об'єктивних результатів.

Правильне розуміння поняття кримінального процесу практиками дозволяє комплексно й ефективно використовувати усі інститути КПК України, а також можливості криміналістики, оперативно-розшукової діяльності й контррозвідувальної діяльності для забезпечення досягнення мети й вирішення завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України).

Особливо великого значення правильне розуміння поняття кримінального процесу має для викладачів, які викладають дисциплін з кримінальної юстиції, а також для студентів, курсантів з юридичних та правоохоронних спеціальностей як майбутніх практиків. Від їх правильного розуміння цієї доктринальної фундаментальної категорії залежить правильне розуміння ними й інших категорій кримінального процесу, що є важливим для освітнього процесу та їх майбутньої професійної діяльності.

REFERENCES

LIST OF LEGAL DOCUMENTS

LEGISLATION

1. California Code, Penal Code, 2021 <<https://law.justia.com/codes/california/2021/code-pen/part-2/title-1/>> accessed 05.06.2021.
2. Criminal Justice and Public Order Act, 1994 <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1994/33/contents>> accessed 05.06.2021.
3. Criminal Procedure and Investigations Act, 1996 <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/25/contents>> accessed 05.06.2021.
4. Criminal Procedure Law, Consolidated Laws of New York's CPL code <<https://law.justia.com/codes/new-york/2021/cpl/>> accessed 05.06.2021.
5. Code d'instruction criminelle de 1808. Texte publié dans « le moniteur universel » (en plusieurs livraisons, à partir du 18 novembre 1808) (Première partie) <https://ledroitcriminel.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/code_instruction_criminelle_1808/code_instruction_criminelle_1.htm> accessed 05.06.2021 [in French].
6. Code of Criminal Procedure of Illinois, 1963 <<https://law.justia.com/codes/illinois/2021/chapter-725>> accessed 05.06.2021.
7. Courts and Legal Services Act, 1990 <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1990/41/contents>> accessed 05.06.2021.
8. Contempt of Court Act 1981 <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/49>> accessed 05.06.2021.
9. Federal Rules of Criminal Procedure <<https://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title18/title18a/node35&edition=prelim>> accessed 05.06.2021.
10. German Code of Criminal Procedure from 01.02.1877 <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/index.html> дата звернення 05.06.2021 [in German].
11. Magistrates' Courts Act 1980 <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1980/43/contents>> accessed 05.06.2021.

12. Prosecution of Offences Act 1985 <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1985/23>> accessed 05.06.2021.
13. Royal Courts of Justice <<https://www.gov.uk/crime-justice-and-law>> accessed 05.06.2021.
14. Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich vom 15. Mai 1871 <<https://lexetius.com/leges/ StGB/ Inhalt?1>> accessed 05.06.2021 [in German].
15. Supreme Court Act 1981 <[https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/54/enacted#:~: text=An%20Act%20to%20consolidate%20with, of%20the%20Mental%20Health%20Act](https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/54/enacted#:~:text=An%20Act%20to%20consolidate%20with,of%20the%20Mental%20Health%20Act)> accessed 05.06.2021.
16. Kryminalno-protseśualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] Zakon Ukrainy vid 01.04.1961 <<https://ips.ligazakon.net/document/KD0007>> data zvernennia 05.06.2021 [in Ukrainian].
17. Kryminalnyi protseśualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>> data zvernennia 05.06.2021 [in Ukrainian].
18. Pro politsiiu ta kryminalni dokazy: Zakon Ukrainy vid 1984 r. [On police and criminal evidence: Law of Ukraine of 1984] <<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1984/60/contents>> data zvernennia 05.06.2021 [in Ukrainian].
19. Ustav uholovnoho sudoproyzvodstva (1867) 2 (3) 523 [Statute of criminal proceedings (1867) 2 (3) 523] <<https://www.prlib.ru/item/372593>> data zvernennia 05.06.2021 [in Russian].
20. Uholovno-protseś. kodeks USSR: utverzhdensni VUTsYK 13 sent. 1922 h. [Criminal process. code of the Ukrainian SSR: approved by the VUCSIK on September 13. 1922] (Kharkov, 1922) 792 [in Russian].

CASES

21. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 23 travnia 2001 roku (sprava shchodo konstytutsiinosti statti 248–3 TsPK Ukrainy) [Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated May 23, 2001 (case regarding the constitutionality of Article 248–3 of the Civil Code of Ukraine)] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-01#Text>> data zvernennia 07.06.2021 [in Ukrainian].

BIBLIOGRAPHY

ARTICLES

22. Ashworth A, Criminal justice and the criminal process 28 (2) *The British Journal of Criminology* (Spring, 1988) 111–123 <<https://academic.oup.com/bjc/article-abstract/28/2/111/456277?redirectedFrom=fulltext>> accessed 07.06.2021.
23. Paul Craig The Common Law, Shared Power and Judicial Review (2004) 24 (2) *Oxford Journal of Legal Studies* 237–257.
24. Zakharchenko P, Instytuty sudovoi vlady u Velykomu kniazivstvi Lytovskomu (KhIV–XVI st.): struktura, klasyfikatsiia, kompetentsiia [Institutes of judicial power in the Grand Duchy of Lithuania (XIV–XVI centuries): structure, classification, competence] (2019) 3 *Visnyk kryminalnoho sudochynstva* 151–163 [in Ukrainian].
25. Lemak V, Semerak O, Pravo ta zakon: spivvidnoshennia v teoretychnomu i praktychnomu sensakh [Law and Law: Relationship in Theoretical and Practical Senses] (2012) 1 *Filosofia prava i zahalna teoriia prava* 60–67 [in Ukrainian].
26. Nykyforak M V, Dzherela kryminalnoho ta kryminalno-protseśualnoho prava na Bukovyni u 1775–1918 rr. [Sources of criminal and criminal procedural law in Bukovina in 1775–1918] (2000) 91 *Nauk. visnyk Chernivetsk. un-tu* 14–17 [in Ukrainian].
27. Pohoretskyi M A, Shevchenko O I, Funktsionuvannia mekhanizmu porushennia prav liudyny v roky stalinskykh represii: istorychnyi ta pravovyi aspekty [Functioning of the mechanism of violation of human rights in the years of Stalinist repressions: historical and legal aspects] (2001) 14 *Visnyk Un-tu vnutr. sprav* 208–213 [in Ukrainian].
28. Pohoretskyi M A, Rozshuk zlochyntsiiv ta dokazuvannia yikhnoi vyny za chasiv Ruskoï Pravdy [Searching for criminals and proving their guilt during the time of Russian Truth] (2002) 3 *Pravo i bezpeka* 73–77 [in Ukrainian].
29. Pohoretskyi M A, Rozshuk u kozatsku dobu [he Search in the Cossack Age] (2003) 1 (2) *Pravo i bezpeka* 117–120 [in Ukrainian].
30. Pohoretskyi N A, Russkaia Pravda o poyske prestupnykov y dokazivanny ykh vyny [Russian Pravda about the search for criminals and the proof of their guilt] (2004) 3 *Ystoriia hosudarstva y prava* 30–34 [in Russian].
31. Pohoretskyi M A, Kryminalno-protseśualni harantii derzhavnoi taiemnytsi: do vyznachennia poniattia [Criminal procedural guarantees of state secrecy: to the definition of the concept] (2009) 11 *Visnyk prokuratury* 88–96 [in Ukrainian].

32. Pohoretskyi M, Poniattia, zmist ta struktura kryminalnogo protsesu: problemy teorii ta praktyky [Concept, content and structure of the criminal process: problems of theory and practice] (2013) *Pravo Ukrainy* 42–54 [in Ukrainian].
33. Pohoretskyi N A, O sootnoshenyy roziska, doznanyia y sledstvyia po Ustavu uholovnoho sudoproyzvodstva 1864 h. [On the relationship between search, inquiry and investigation according to the Statute of Criminal Procedure of 1864] (2014) 9 (46) *Aktualnie problemy rossiyskoho prava 1972–1979* [in Russian].
34. Pohoretskyi M A, Poniattia kryminalno-protseualnykh harantii [Concept of criminal procedural guarantees] (2014) 2 (10) *Chasopys Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii «Pravo»* <<http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14pmakph.pdf>> data zvernennia 07.06.2021 [in Ukrainian].
35. Pohoretskyi M A, Pohoretskyi M M, Harantii advokatskoi taiemnytsi u rishenniakh Yevropeiskoho sudu z prav liudyny ta yikh implementatsiinyi vplyv na kryminalne protseualne zakonodavstvo Ukrainy i pravozastovnu praktyku [Guarantees of attorney confidentiality in the decisions of the European Court of Human Rights and their implementation impact on criminal procedural legislation of Ukraine and law enforcement practice] (2016) 2 *Visnyk kryminalnoho sudochynstva* 77–87 [in Ukrainian].
36. Pohoretskyi M A, Piat rokov chynnosti kryminalnoho protseualnoho kodeksu: uroky dlia pravotvorchoi diialnosti [Five years of the Criminal Procedure Code: lessons for law-making activity] (2017) 3 *Visnyk kryminalnoho sudochynstva* 11–27 [in Ukrainian].
37. Selivanov V M, Pravo i zakon (filosofskyi pohliad na spivvidnoshennia prava i zakonu) [Law and law (philosophical view of the relationship between law and law)] (2005) 3 (1–2) *Problemy filosofii prava* 51–62 [in Ukrainian].
38. Stasiuk R V, Osnovni pidkhody do vyznachennia poniattia «termin» u suchasniy linhvistychnii nauksy [Basic approaches to the definition of the concept of «term» in modern linguistic science] (2016) 5 (2) *Naukovyi visnyk Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka Serii: Filolohichni nauky (movoznavstvo)* 112–116 <http://ddpu-filolvisnyk.com.ua/uploads/arkhiv-nomerov/2016/NV_2016_5-2/29.pdf> data zvernennia 07.06.2021 [in Ukrainian].
39. Shekhavtsov R, Poniattia kryminalno-protseualnoi diialnosti [Concept of criminal procedural activity] (2010) 2 *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka* 89–97 [in Ukrainian].

AUTHORED BOOKS

40. Ashworth A, Redmayne M, *The Criminal Process*. 4 (2) (New York, Oxford University Press, 2010) <https://books.google.com/books/about/The_Criminal_Process.html?hl=uk&id=0VWcAQAAQBAJ> accessed 06.06.2021.
41. Balzer O, *Historia ustroju Austrii* (Lwów, Nakładem K. S. Jakubowskiego, 1899) 597 [in German].
42. *Die Habsburgermonarchie 1848–1918* (II) (Verwaltung und Rechtswesen Wien: Verlag der österr. Akad. der Wissenschaften, 1975) 791 [in German].
43. Dziadzio A, *Monarchia konstytucyjna w Austrii (1867–1914) / Władza–Obywatel–Prawo* (Kraków, Księgarnia Akademicka, 2001) 307 [in Polish].
44. Hellmann U, *Strafprozessrecht* (zweite, überarbeitete und aktualisierte Auflage) (Springer, Potsdam, Deutschland, 2005) [in German].
45. Heghmann M, *Strafverfahren Strafrecht für alle Semester Grundund Examenswissen kritisch vertieft* (Münster, Deutschland, 2013) 552 [in German].
46. Hermann D, *Soziologie des Strafverfahrens*. In: Kröber HL., Dölling D., Leygraf N., Sass H. (eds) *Handbuch der Forensischen Psychiatrie*. Steinkopff (2009) <https://doi.org/10.1007/978-3-7985-1746-2_16> accessed 06.06.2021 [in German].
47. Kühl K, Reichold H, Ronellenfisch M, *Einführung in die Rechtswissenschaft: Juristische Kurz-Lehrbücher für das juristische Studium* (Verlag C. H. Beck München, Deutschland, 2011) [in German].
48. Kindhäuser U, *Strafprozessrecht* (Baden-Baden, 2010) 420 [in German].
49. Laronde-Clérac C, *Procédure pénale* (France, Editions Ellipses, 2021) <https://www.google.fr/books/edition/Proc%C3%A9dure_p%C3%A9nale/OiJEEAAAQBAJ?hl=en&gbpv=0> accessed 06.06.2021 [in French].
50. Mathias É, *Procédure pénale* (France, Bréal, 2007) 8–10 <https://www.google.fr/books/edition/Proc%C3%A9dure_p%C3%A9nale/x0eGM97LC00C?hl=en&gbpv=0> accessed 06.06.2021 [in French].
51. Ogris W, *Die Rechtsentwicklung in Cisleithanien 1848–1914* A Wandruszka, P Urbanitsch, *Die Habsburgermonarchie 1848–1918* (Wien, 1975) (II) 557 [in German].
52. Plaza S, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym cz. 2: Polska pod zaborami* (Kraków, 1998) 210 [in Polish].

53. Schroeder F, Verrel T, Strafprozessrecht (München, C H Verlag, Beck, 2011) 273 [in German].
54. Šalák B, Organizace soudnictví ve druhé polovině devatenáctého století (Praha, 2009) 75 [in French].
55. Rassat M, Procédure pénale – 3-e édition (France, Ellipses, 2017) 8–9 <https://www.google.fr/books/edition/Proc%C3%A9dure_p%C3%A9nale_3e_%C3%A9dition/ jB1EEAAAQBAJ?hl=en&gbpv=0> accessed 06.06.2021 [in French].
56. Ribeyre C, 2 Procédure pénale (France, PUG – Presses universitaires de Grenoble, 2019) <https://www.google.fr/books/edition/Proc%C3%A9dure_p%C3%A9nale/LCW3DwAAQBAJ?hl=en&gbpv=0> accessed 06.06.2021 [in French].
57. Volk K, Grundkurs stoff (München, Verlag C.H. Beck, 2010) 397 [in German].
58. Bohorodskiy C O, Oчерк ystoryy uholovnoho zakonodatelstva v Evrope s nachala XVIII-ho veka (1) [Outline of the history of criminal legislation in Europe from the beginning of the XVIII century] (Kyiv, Unyv. typ., 1862) 675 [in Russian].
59. Hartunh N, Ystoryia uholovnoho sudoprovyzvodstva y sudoustroistva Frantsyy, Anhlyy y Rossyy [History of criminal proceedings and the judicial system of France, England and Russia] (1868) 206 [in Russian].
60. Konverskyi A Ye, Lohika [Logic] (Kyiv, VPTs «Kyivskiy universytet», 2017) 137 [in Ukrainian].
61. Kovalenko Ye H, Maliarenko V T, Kryminalnyi protses Ukrainy [The criminal process of Ukraine] (Kyiv, Yurinkom Inter, 2008) 6 [in Ukrainian].
62. Kryminalnyi protses Ukrainy: pidruchnyk dlia stud. yuryd. spets. vyshch. zakladiv osvity [The criminal process of Ukraine: a textbook for students. law special higher of educational institutions] Yu M Hroshevyi, T M Miroshnychenko, Yu V Khomatov ta in. / za red. Yu M Hroshevoho, V M Khotentsia (Kharkiv, Pravo, 2000) 8 [in Ukrainian].
63. Kryminalnyi protses [Criminal process] / za zah. red. V V Kovalenka, L D Udalovoi, D P Pysmennoho (Kyiv, «Tsentr uchbovoi literatury», 2013) 10–11 [in Ukrainian].
64. Kryminalnyi protses [Criminal process] / Yu M Hroshevyi, V Ya Tatsii, A R Tuman ta in. / za red. V Ya Tatsiia, Yu M Hroshevoho, O V Kaplinoi, O H Shylo (Kharkiv, Pravo, 2013) 5 [in Ukrainian].
65. Kryminalnyi protses [Criminal process] / O V Kaplina, O H Shylo, V M Trofimenko ta in. / za red. O V Kaplinoi, O H Shylo (Kharkiv, Pravo, 2018) 584 [in Ukrainian].
66. Kryminalnyi protses [Criminal process] / Yu P Alenin, L I Arkusha ta in. (Odesa, Feniks, 2020) 582 [in Ukrainian].
67. Kuchynska O P, Kuchynska O A, Kryminalnyi protses Ukrainy [Criminal process of Ukraine] (Kyiv, Pretsedent, 2005) 202 [in Ukrainian].
68. Loboiko L M, Kryminalno-protseualne pravo [Criminal procedural law] navch. posibnyk dlia pidhotovky do derzhavnoho ispytu (Kyiv, Istyna, 2006) 8 [in Ukrainian].
69. Naukovi shkoly natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav [Scientific schools of the National Academy of Internal Affairs] / uporiad. V V Vasylevych, A A Vozniuk, S D Husarietv ta in. / za zah. red. V V Cherniia (Kyiv, Nats. akad. vnutr. sprav, 2021) 430–523 [in Ukrainian].
70. Pohoretskyi M A, Kryminalno-protseualni pravovidnosyny: struktura i systema [Criminal procedural legal relations: structure and system] (Kharkiv, Arsis LTD, 2002) 160 [in Ukrainian].
71. Pohoretskyi M A, Funktsionalne pryznachennia operatyvno-rozshukovoi diialnosti u kryminalnomu protsesi [The functional purpose of investigative activity in the criminal process] (Kharkiv, Arsis LTD, 2007) 9–62 [in Ukrainian].
72. Pohoretskyi M A, Kryminalnyi protses [Criminal process] Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20 t. T.19: Kryminalnyi protses, sudoustrii, prokuratura ta advokatura (Kharkiv, Pravo, 2016) / redkol.: V T Nor (holova) ta in. (Nats. akad. prav. nauk. Ukrainy, In-t derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy, Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho, 2020) 422–426 [in Ukrainian].
73. Syza N, Sudy i kryminalne sudochynstvo Ukrainy v dobu Hetmanshchyny [Courts and Criminal Justice of Ukraine in the Age of Hetmanship] (Kyiv, Ukrainska Vydavnycha Spilka, 2000) 120 [in Ukrainian].
74. Sydorenko O M, Vertsiukh M M, Kryminalne sudochynstvo yak forma realizatsii sudovoi vlady v Ukraini [Criminal justice as a form of exercise of judicial power in Ukraine] <<http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/4880/Sidorenko%20O.M.%20C%20Vercjuh%20M.M.%20Kriminal%27ne%20sudochinstvo%20jak%20forma%20realizacii.pdf?sequence=1&isAllowed=y>> data zvernennia 07.06.2021 [in Ukrainian].
75. Syza N P, Shkola kryminalnoho protseualnoho prava Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka [School of Criminal Procedural Law of Kyiv National University named after Taras Shevchenko] Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20 t. T.19: Kryminalnyi protses, sudoustrii, prokuratura ta advokatura (Kharkiv, Pravo, 2016) / redkol.: V T Nor (holova) ta in. (Nats. akad. prav. nauk. Ukrainy, In-t derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy, Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho, 2020) 912–917 [in Ukrainian].

76. Tyshchuk B Y, Istoriiia derzhavy i prava Avstrii i Avstro-Uhorshchyny (X st.– 1918 pp.) [History of the State and Law of Austria and Austria-Hungary (X century – 1918 pp.)] (Lviv, 2003) 80 [in Ukrainian].
77. Tertyshnyk V M, Kryminalno-protseusualne pravo Ukrainy [Criminal procedural law of Ukraine] (Kyiv, A.S.K., 2003) 1040 [in Ukrainian].
78. Udalova L D, Kryminalnyi protses Ukrainy [The criminal process of Ukraine] (Kyiv, Palyvoda A V, 2007) 10; L D Udalova, Kryminalnyi protses Ukrainy v pytanniakh i vidpovidiakh: navch. posibnyk, 2-he vyd., dop. i per. (Kyiv, KNT, 2010) 12 [in Ukrainian].
79. Khomenko I V, Lohika: teoriia i praktyka [Logic: theory and practice] (Kyiv, Tsentri uchbovoi literatury, 2010) 35 [in Ukrainian].
80. Sharhei M E, Uholovno-protseusualni kodeks USSR [Criminal Procedure Code of the Ukrainian SSR] (Kharkov, 1972) 372 [in Russian].

EDITED BOOKS

81. Blikhara V S (red.) Yurydychna lohika [Legal logic] (Lviv, LvDUVS, 2016) 56 [in Ukrainian].

CONFERENCE PAPERS

82. Pohoretskyi M A, Udokonalennia kryminalno-protseusualnykh harantii derzhavnoi taieimnytsi [Improvement of criminal procedural guarantees of state secrets] Protseusualne ta orhanizatsiine zabezpechennia diialnosti orhaniv dosudovoho slidstva i diznannia systemy MVS Ukrainy: materialy nauk.– prakt. konf. (m. Simferopol, 24 kvit. 2009, r.). (Simferopol, Krymskyi yuryd. in-t Odeskoho derzh. un-tu vnutr. sprav, 2009) 75–80 [in Ukrainian].

WEBSITES

83. Carl Vinson Institute, The criminal justice process: your constitutional rights, *Your Basic Constitutional Rights in the Criminal Justice System* <<https://www.georgialegalaid.org/resource/your-basic-constitutional-rights-in-the-crimi>> accessed 07.06.2021.
84. Criminal Law and Criminal Procedure <<https://courses.lumenlearning.com/suny-criminallaw/chapter/1-2-criminal-law-and-criminal-procedure/>> accessed 06.06.2021.
85. Criminal Procedure, Legal Information Institute <<https://www.law.cornell.edu/wex/criminal-procedure>> accessed 06.06.2021.
86. Criminal Process Law and Legal Definition, USLegal <<https://definitions.uslegal.com/c/criminal-process/>> accessed 06.06.2021.
87. Early access to legal aid in criminal justice processes: a handbook for policymakers and practitioners: Criminal justice handbook series. Publishing and Library Section, United Nations, 11 February (2014) <https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/eBook-early_access_to_legal_aid.pdf> accessed 06.06.2021.
88. Merriam-Webster, Dictionary since 1828 <<https://www.merriam-webster.com/legal/criminal%20procedure>> accessed 07.06.2021.
89. Na sohodni u Frantsii diie Kryminalnyi protseusualnyi kodeks Frantsii, 1958 r. zi zminamy ta dopovnenniamy [Today in France, the Criminal Procedure Code of France, 1958 with changes and additions] <[https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/fra/1958/code_de_procedure_penale_html/Code_de_procedure_penale_incorporant_les_amendements_jusqua_2005_ENGLISH-OLD](https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/fra/1958/code_de_procedure_penale_html/Code_de_procedure_penale_incorporant_les_amendements_jusqua_2005_ENGLISH-OLD_data_zvernennia)> data zvernennia 05.06.2021 [in English].
90. Osnovnyi Zakon Nimechchyny [Basic Law of Germany] <<https://handbookgermany.de/uk/basic-law>> accessed 06.06.2021 [in Ukrainian].

Pohoretskyi M. A.

Doctor of Science in Law, Professor,

Vice-rector for scientific

and pedagogical work,

Taras Shevchenko National University of Kyiv,

ORCID ID: 0000-0003-0936-0929

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2021.1-2/28-51>

THE CONCEPT OF CRIMINAL PROCESS AND ITS SCIENTIFIC AND PRACTICAL SIGNIFICANCE

Abstract. *The article is devoted to the study of problematic issues of the doctrinal definition of the concept of criminal procedure.*

The author makes a comparative legal analysis of the definitions of «criminal procedure», «criminal proceedings», «criminal proceedings» in legal acts and scientific doctrines of Western countries and Ukraine in the genesis aspect.

It is substantiated that the concept of criminal procedure should be used in four senses: as a branch of law, as a branch of science, as a separate type of legal activity, and as an academic discipline.

Criminal procedure as an independent branch of public law is a set of legal norms enshrined in the Constitution of Ukraine, international treaties in force and ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine, the Code of Criminal Procedure and other laws of Ukraine, which regulate legal relations between participants to criminal proceedings.

Criminal procedure, as an independent branch of legal science, studies criminal procedural relations arising in connection with criminal proceedings and constitutes a system of concepts, ideas, views, ideas, concepts, doctrines, theories that reveal the essence of criminal procedure, the laws of its emergence, functioning and development.

Criminal procedure as an independent type of legal activity of the parties to criminal proceedings (prosecution and defense), the court and other subjects of criminal procedure regulated by criminal procedural law, which consists in clarifying the circumstances of a criminal offense, making procedural decisions and resolving procedural issues related to their implementation in order to resolve a conflict arising from the commission of this offense.

The author proves the need for the gradual introduction of the institute of pre-trial advocacy at this stage of criminal proceedings to strengthen the adversarial principles of pre-trial investigation.

Criminal procedure as an academic discipline is studied in higher education institutions of legal profile for training lawyers of various specializations. Its subject matter is criminal procedural science, criminal procedural law and the practice of its application.

The author substantiates that the doctrinal definition of the concept of criminal procedure in the above four meanings as the initial fundamental doctrinal category of the conceptual apparatus of criminal procedural science is of scientific and practical importance, and also reveals the content of these meanings.

Key words: *criminal procedure, criminal justice, criminal proceedings, criminal procedure science, criminal procedural law, criminal procedural legislation.*